

Unge i fængsel

Fængslende potentiale

Denne artikel er ikke en anmeldelse, men er et formmæssigt eksperiment, som tager afsæt i en nyudkommet bog af den berømte norske kriminolog Nils Christie og sammenkobler bogen med iagttagelser og overvejelser fra to, der har haft deres gang blandt fængslede, Helle Balsby og Sten Knudsen.

AF MICHAEL JOURDAN

At fængsler er de rene forbryderakademier er et velkendt synspunkt. I en ny bog med titlen 'En passende mængde kriminalitet' fremfører Nils Christie på nagende vis sin skepsis mod den omsiggribende tendens til at straffe mere og hårdere. I et interview fra august i år faldt ordene sådan: 'Fængselsophold er handicappende – når vi sender børn i handelsskole, forventer vi, at de lærer noget der og får venner for livet, hvorfor skulle det være anderledes, hvis de kommer i fængsel?'

Allerede i bogen 'Den gode fjende' fra 1985 viste Christie sig som en reflekteret kritiker af forsøget på at kontrollere og straffe sig ud af et samfundsproblem som stofmisbrug. Nu kommer så denne ny bog, som danner en tankevækkende og letlæst indgang til et livsværk, der handler om forbrydelse, kriminalisering og straf. Heller ikke denne gang skuffer Christie sine læsere, for uanset om man er enig med ham i hans velkendte skepsis over for kontrol og straf, så må man tilstå ham en mesterlig evne til at sætte problemstillinger i perspektiv, sådan at de bliver vedkommende og uafrystelige.

Hvad er formålet med straf?

Christie trækker tingene hårdt op, idet han skriver: 'Er fængselsstraffens egentlige formål at få andre mennesker til at lide? Betyder straf smerte ment som smerte?' Han svarer derefter selv, at 'smertepåførelse er straffens kerne, også i lande uden tortur og dødsstraf. Ved fængselsstraf tager vi ikke hele livet væk. Men vi tager dele af livet væk.' Og citerer så Zygmunt Bauman for følgende karakteristik af fangernes forhold i amerikanske fængsler: 'Hvis det ikke havde været, for-

Omdrejningspunktet for artiklen er refleksioner over hvad der sker, når unge kommer i fængsel, og om man med henblik på at sænke tilbagefaldsprocenten kunne forvalte straffehensigten og resocialiseringsforhåbningen bedre end det er tilfældet i dag.

SCANPIX

di fangerne fortsat spiser og tømmer blære og tarm, kunne deres celler betragtes som kister.’

Christie påpeger, at straf bruges alle steder og er accepteret alle steder, men at det ikke desto mindre er en aktivitet i dyb konflikt med centrale værdier som: ’Lad ikke med vilje andre komme til skade’, eller ’Tilgivelse rager op over gengældelse’ og tilføjer så: ’Straf er en aktivitet, der er i basal disharmoni med værdier, vi sætter højt. Øje for øje var engang ment som et begrænsende princip; der skulle ikke tages mere end et øje. Det var ikke et krav om at tage øjet.’

Nu kan man så sige, at i forhold til dansk praksis rammer kritikken i hvert fald delvis ved siden af. Vores fængslingsrate er kun en tiendedel af den amerikanske, og vi benytter os hverken af *chain-gangs* eller fangeuniformer med nummer. Hertil kommer at dansk kriminalforsorg ikke kun skal straffe, men har en todelt opgave: Såvel kontrol og sikkerhed som støtte og motivation til at leve en kriminalitetsfri tilværelse efter løsladelsen.

Tilbagefald (Recidivitet)

Trods mere humane formålsbestemmelser og mere humane fængsler er det dog også hos os tilfældet, at det første fængselsophold alt for ofte bliver indgangen til en lang kriminel karriere. Det betyder, at selv om man ikke er enig med Christie i hans kritiske indstilling til straf, så er recidivproblemet, sådan som han er med til at formulere det, en udfordring for enhver, der går ind for straf. Man må tage stilling: Er straf primært kun opbevaring, hvoraf man intet godt venter sig - andet end at forbryderne ikke begår yderligere kriminalitet, mens de er indespærrede? Eller er det meningen, at de indsatte kan og skal udvikle sig, uddanne sig, forbedre sig, re-socialiseres i fængslet?

Hvis fængslet skal være andet end opbevaring, så er man nødt til at udvise interesse for spørgsmål som: Hvad er det egentlig, der sker i et fængsel? Hvad forventer vi? Hvad forventer de indsatte? Er der potentiale i at fængsle? Kan man i det hele taget både straffe og re-

socialisere på en gang? Hvordan gør man i givet fald det? Og hvilke dilemmaer og modsætninger er der, som man må forholde sig til?

Hvad sker der, når de unge bliver fængslet?

I modsætning til Christie, der stort set ikke kan se andet end skadeligt potentiale i at fængsle, kan Helle Balsby fortælle, at så firkantet er det ikke. En række samtaler med unge indsatte giver overraskende nok det indtryk, at de unge i starten faktisk er lettede over at være kommet i fængsel. Nogle virker nærmest glade for at være kommet ind og forklarer det med, at livet som kriminel ikke kun er et liv på den forkerte side af loven, men også et hårdt og utrygt liv.

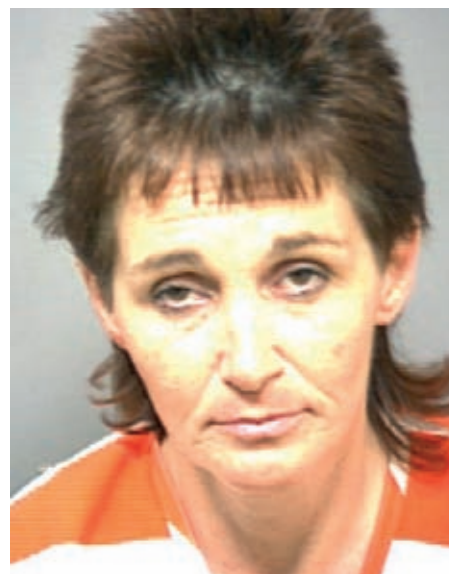
Balsby vurderer, at fængselsopholdet for nogle unge giver en stabilitet, de ikke har haft tidligere, da fængselsdommen gerne er en kulmination på et langt, turbulent livsforløb med maksimal stress, hvor alle er efter dem, eller de er efter de andre.

Derfor virker det, som om de unge bliver stabiliseret, og deres misbrug minimeret de første måneder i fængslet. Mange forklarer, at opholdet i fængslet giver en distance - de kan træde udenfor og se på deres eget liv i et andet perspektiv. De tænker eksempelvis: ’Det var godt, jeg kom ind - så er jeg ikke misbruger lige nu.’

Men efter 3-6 måneder tegner der sig et andet billede. En begyndende magtesløshed indtræder. Mange siger, at de gerne vil tage deres straf. De ved, at de har gjort noget forkert, og tidsmæssigt er de indstillet på at betale prisen. Men det, der går dem på, er, hvordan de bliver behandlet i systemet.

Når de sidder inde, møder de et system, hvor de oplever, at de ikke er mennesker, men mindreværdige, og at de ikke så godt kan sige deres mening længere, for det kan stemple dem som kvævulanter i et system, hvor mønsterfangen er en, der bare adlyder og indordner sig, og hvor ’god opførsel’ præmieres gennem bedre muligheder for prøveløsladelse eller udgang.

Ikke særligt langt inde i straffeaf-

soningen kommer en magtesløshed snigende. Den magtanvendelse, som de unge oplever i fængslet - reglerne, regimerne, beslutningerne hen over hovedet på dem - er reelt en umyndiggørelse. Afmægtigheden kan tage over. Et fængselsophold kan på mange måder fratage de indsatte ansvaret for deres eget liv. Paradokset er, at man forventer, at de skal lære at tage vare på og ansvar for deres liv og handlinger i et system, hvor de netop er frataget disse ting.

Hvis der også opstår en ligegyldighed over for systemet, efter en sådan oplevelse af umyndiggørelse, så taber de troen og håbet og modet på fremtiden. En tvivl på, at de nogensinde kan finde sig en plads inden for samfundets grænser, indfinder sig, og det bliver sværere for dem at udholde et fængselsforløb. De oplever stor ligegyldighed, og de begynder at udvise tendenser til at blive endnu mere 'fucked på systemet' end de var i forvejen. Forhærdelsen indtræffer.

Spildte muligheder

En del unge fortæller, at de egentlig regnede med, at nu skulle de hjælpes, siger Helle Balsby. Når man kommer i fængsel, kan man opleve, at man er så langt ude, at man forestiller sig, at nu sker der et eller andet. Nu **må** der bare ske et eller andet. Men realiteten er, at for de fleste kommer der ingen hjælp. De, der går ind i skoleforløb, kan godt opleve, at de får hjælp fra lærerne, men det er ikke mange, fordi de fleste kortsigtet - men også pengetrængende - foretrækker lavtlønnet, ufaglært arbejde i fængslet, frem for at uddanne sig til fremtiden. Grundlektionen i fængslet bliver derfor primært bare at tilpasse sig den her nye kultur, hvor vagter gør noget, og andre indsatte gør noget, og man selv bare skal falde ind. Og så sker der i øvrigt ikke så meget mere, der er til at få øje på. Det har selvfølgelig noget at gøre med, at der ikke sker alverden under afsoningen, som kan være befordrende for en positiv udvikling.

Den danske kriminalforsorg har en ambition om, at afsoningen ikke kun skal være en straf, men også virke reso-

cialiserende, men hvad har man egentlig at have det i? Sten Knudsen beskriver hvordan lige lovlig meget af resocialiseringsforhåbningen er hængt op på en slags udefineret automatvirkning, som deles af både de ansatte og de indsatte: Fordi man har været inde at sidde, så lærer man i sig selv noget af det.

For de indsatte vedkommende kommer det til udtryk i nytårsforsæt-agtige forestillinger som: 'Nu skal jeg ud og tage mig sammen og starte på et nyt liv', 'Nu skal jeg aldrig gøre det mere.' og 'Når jeg kommer ud, får jeg en frisk start på livet.' Men realiteten er jo, at ret hurtigt vender de fleste tilbage - nogle ryger i allerede samme eftermiddag, de bliver prøveløsladt. Og alle de gode forsætter om at få en lejlighed, et arbejde og/eller en kæreste lider skibbrud: De bliver kriminelle og/eller stofmisbrugere igen. Hvorfor går det sådan?

Kriminalisering og identitetsdannelse

Lad os vende tilbage til Christie og bringe en smagsprøve på bogens meget fortællende stil. Citatet belyser, hvad der sker, når man kriminaliserer, til forskel fra når man undlader dette:

'De fleste børn opfører sig af og til på måder, der i henhold til loven kan kaldes kriminelle. Penge kan forsvinde fra mors pung. Det bliver klart, at tøsen har taget dem. Eller hun har måske været hovedpersonen i et slagsmål i børne- eller ungdomsflokken, med blødende næser og smadrede ting som det meget hørbare og synlige resultat. Men for det meste bruger vi ikke kategorier fra straffeloven i beskrivelsen af sådanne hændelser inden for familien. For det meste kalder vi ikke de handlinger for forbrydelser eller udøverne kriminelle.

Hvorfor ikke?

Nej, det føles ikke rigtigt.

Men hvorfor ikke?

Måske fordi vi ved for meget. Vi kender datteren gennem myriader af andre situationer. Vi ved, hvor gavmild hun normalt er, vi husker al den omsorg og omtanke, hun plejer at vise over for sine søskende og venner, vi kender hendes glæder - og måske også nogle af sorgerne. En etiket fra straffeloven ville opleves som helt malplaceret,

der er ikke en ledig plads på panden af hende til etiketter som "tyv" eller "voldsudøver".'

I en familier situation får vi her gennemspillet en central problemstilling i forbindelse med kriminalisering. Mennesker, man kender, er sværere at stemple og dømme end den ansigtsløse gerningsmand til en eller anden udåd. Mennesker, man kender, er altid andet og mere end den (kriminelle) gerning, de har gjort. Vi kan bedre tilgive dem. De er ikke monstre.

Dømmes de derimod for deres gerning, så bliver de reduceret til, hvad de har gjort. Har de stjålet, er de nu regulære tyve. Har de slået, er de volds-mænd. Hvad de har gjort bliver på afgørende måde gennem kriminaliseringen bestemmende for, hvem de er, og hvad de kan blive fremover. Ikke ved et imaginært brændemærke i panden, men ved at de bliver noget andet for os og dermed også for sig selv. De er ikke -som familiemedlemmet i Christies eksempel - andet og mere end det de har gjort, men er nu 'kriminelle', som får en velfortjent tur bag tremmer. Hvad vil det sige, og hvilke konsekvenser har det for identitetsdannelsen og udviklingen fremover?

OS/DEM

Fængslets kerneydelse er nu engang at spærre inde. At fængsle vil sige, at man passer på andre mennesker. På farlige mennesker.... Sten Knudsen stiller det sådan op, at når nogen er spærret inde, og andre skal passe på dem, så sker der noget med begge parter - både med dem der skal passe på, og med dem der skal passes på. Der udvikler sig en os/dem-kultur. Vi, der ikke er indsatte, tænker om de kriminelle, at DE er farlige og mærkelige, og at vi, de lovlydige, skal beskyttes mod DEM. Personalet i fængslerne tænker: De er forbryderne, vi er personalet. De er ud til bens, og vi er ok.

Set fra de indsatte side, er OS derimod de indsatte, og DEM, det er fængselsfunktionærerne, og det samfund de repræsenterer. Selv om os/dem-kulturen ikke giver nogen god dagligdag i fængslet og ikke giver nogen udvikling,

hverken for de indsatte eller personalet, så er det et perspektiv, der fastholder. De unge, som i forvejen ikke føler sig særligt integrerede, kan if. Balsby blive bestyrket i at tænke samfundet som et mærkeligt fremmedelement, de ikke selv er en del af.

Selv om det er fuldstændig tåbeligt og ikke har nogen positiv funktion, så kommer man uvægerligt til at oprettholde eller ligefrem forstærke oplevelsen af os/dem hos de unge, når de bliver sat i fængsel. De unge, der aldrig rigtig har fundet ud af, hvordan de kan være menneske i samfundet - eller positivt oplevet, hvad der findes af muligheder inden for samfundets regler - kan derved blive befæstet i en kriminel outsider-gruppeidentitet. Det forbliver os mod de andre.

Det forekommer ikke videre hensigtsmæssigt, at normalsamfundet i løbet af fængselsopholdet kan gå hen og blive noget fremmed, der for de indsatte er ligeså meget en modstander, som den kriminelle verden er for os. På en måde kan man selvfølgelig godt sige, at det er DEM, der har en begrænset horisont, og hverken ser de muligheder, som kunne have været for dem, eller som stadig er for dem. Men det ændrer ikke ved, at det uvægerligt ser ud, som om fængselsopholdet nærmest uundgåeligt kommer til at være forstærkende for en allerede igangværende udstødesproces.

Straf kontra resocialisering

Fortjener de kriminelle da ikke deres straf? Skal man undlade at straffe, fordi straf ikke virker resocialiserende? På dette punkt er Christie faktisk uklar. Christie er grundlæggende skeptisk indstillet over for den stadigt mere omfattende brug af straf. Retspolitisk indtager Christie det standpunkt, at vi - selv i Skandinavien - straffer for meget og for hårdt. Straf skal ikke være en absolut forpligtigelse. Vi skal begrunde vores valg mellem straf og ikke straf, og i langt højere udstrækning end tilfældet er opdyrke andre alternativer såsom konfliktråd, kompensationsydelse, institutionaliserede former for møder, und-

skyldninger, ja, endog tilgivelse.

Men Christie er ikke *abolitionist*. Han ønsker ikke straf helt afskaffet, men indtager den position, han kalder *minimalisme*: så lidt straf som muligt. For nogle vil Christie dermed fremstå som arketypen på en pladderhumanist, der messer om tilgivelse, forståelse og det gode i alle mennesker, mens banditterne og psykopaterne har kronede dage, fordi de ikke sættes ud af spillet med lov og orden.

Denne artikels forfatter går eksempelvis ind for det meget udbredte synspunkt, at kriminelle handlinger, skal have konsekvenser, og at det er vigtigt at vise både ofrene for kriminaliteten og de, der har gjort det, at kriminelle handlinger nu engang er uacceptable. Hammeren skal falde. Heldigvis kan man godt være uenig med Christie i de politiske konsekvenser, han uddrager, og alligevel udfordres af de problemer, han påpeger i den omfattende brug af straf og kriminalisering.

Frem for at tage straffeforanstaltninger som en given ting i forhold til problematiske handlinger får man med Christie i hånden grund til at reflektere over, ikke kun **om** folk skal i fængsel for det, de har gjort, men især over **hvordan man skal fængsle, og hvad man skal bruge fængselsopholdet til**. Hvordan gør man det attraktivt og lad-siggørligt at slippe den kriminelle løbebane og skabe en fremtid inden for lovens grænser? Hvor fokuseret skal man så være på at 'hævne forbrydelserne', og at 'retfærdigheden skal ske fyldest'? Og hvor meget - eller lidt - skal man fokusere på at hjælpe de kriminelle til at komme ud af deres kriminelle løbebane og blive resocialiserede?

At straffe og at resocialisere er vel ikke principielt uforeneligt, selvom der er visse modsætninger forbundet med at gøre begge dele på én gang. Vi har at gøre med mennesker, der på den ene side skal mærke en konsekvens af deres handlinger og uskadeliggøres en tid. På den anden side ser vi gerne, at de forbedrer sig, men fængslingen synes at være befordrende for det modsatte. Hvordan kommer vi ud over det dilemma?

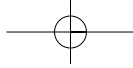
Blødsødenhed

Helle Balsbys bud er, at man ikke skal forveksle resocialisering med blødsødenhed. Straffes skal der, men straffen er primært en tidsstraf. Fængselsophold er tidsberøvelse. Man mister sin frihed, og kan ikke råde over sin egen tid, eller hvor man vil være henne. Det er straffen. Man skal være et bestemt sted, indtil nogle andre bestemmer, at man skal være et andet sted. Det er kernen i frihedsberøvelse. At straffe anderledes og mere resocialiserende end vi mestendels gør, er ikke udtryk for blødsødenhed. Det er hårdt at sidde i fængsel, selv om den ikke står på vand og brød.

Men man kunne vel overveje, hvad der så i øvrigt skal ske i fængslet. Skal vi - spørger Sten Knudsen - fængsle, som man altid har fængslet - skal det være *business as usual* - med de kendte og meget høje recidivrater, hvor fængslet forekommer at være befæstende for en lang kriminel karriere for manges vedkommende? Eller skulle man overveje alternativer, hvor man i fængselsregi etablerede en vifte af forskellige tilbud til forskellige typer indsatte om at blive bedre til nogen ting? Det kunne være alt lige fra stress- og aggressionshåndtering, konfliktløsning, forskellige former for psykisk modnende udviklingsforløb, jobtræning....Der kunne indlægges en række ting, som i højere grad, end det er tilfældet i dag, kunne gøre fængselsopholdet til et resocialiseringsforløb. Det er ifølge Knudsen ikke noget, som man er god nok til i dag, men det er noget af det, som er på vej inden for fængselsvæsenet: At få den indsatte til at lære sig selv bedre at kende og udvikle sine potentialer under fængselsopholdet.

Mennesker kontra monstre

Hvis vi har den indstilling, at forholdene i et fængsel helst skal være (lidt...) umenneskelige, så møder vi ikke de indsatte som mennesker med udviklingspotentialer, men nærmere som 'monstre', der skal passes på. Det man vil minimere kan man komme til at forstærke, i den måde man møder dem på. Behandler vi grundlæggende de indsatte som monstre, der skal passes på,

MICHAEL JOURDAN
FILOSOF OG REDAKTØR PÅ STOF

kan vi komme til at skabe dét, man frygter mest: monstre man skal passe på.

Menneskeliggørelsen – resocialiseringen – sker ikke ved at behandle indsatte som 'monstre', der skal passes på, men som mennesker man tager noget tid fra, på grund af det de har gjort, og som man samtidig giver mulighed for at bruge denne tid produktivt, sådan at de kan komme på ret køl. Hele forløbet bør ses som et kontinuerligt resocialiseringsforløb, hvor det gælder om at nuancere os/dem-kulturen, sådan at vi også er dem, og de også er os – på trods af, hvad de har gjort (kriminaliteten), og på trods af, hvad vi gør ved dem (straffen).

Dette menneskesyn befordres i virkeligheden af den oplevelse de fleste får, når først man træder ind i den lukkede verden, som fængslerne udgør. For her møder man (næsten) kun mennesker. Christie er her meget kategorisk, idet han skriver: 'Selvom jeg har arbejdet med forbrydelse og straf det meste af mit liv, har jeg aldrig mødt et monster. Der er mennesker, jeg ikke kan lide, men ingen som det er umuligt at nå, i det mindste på nogle vigtige områder i nogle vigtige øjeblikke. Min formodning er, at mennesker har nogle grundlæggende fælles oplevelser, som i det mindste giver dem dele af en fælles platform. Alle, der overlever, er på en eller anden måde blevet hjulpet af medmennesker i deres første livsperiode, og de fleste af os har også senere fælles erfaringer. Det skaber i det mindste nogle elementer af en fælles platform af menneskelighed, og hvis man når frem til noget af en fælles platform, kan det også vise sig muligt at udvide den.'

Resocialisering påkrævet

Det at man kommer i fængsel er for Balsby at se allerede fra første dag et udtryk for, at man har brug for at blive resocialiseret. Hvis man havde været en positiv del af samfundet, ville man ikke sidde dér. Det betyder, at man ikke kan tage det for givet, at den indsatte har den store problemforståelse eller selvindsigt. Man kan heller ikke forvente den store beredvillighed til at gå i behandling og heller ikke den store tro på foran-

dring, eller at samfundet vil dem noget godt.

Resocialiseringen sker ikke per automatik. Som et minimum skal man i hvert fald være meget opmærksom på, at fængselsopholdet ikke kommer til at marginalisere yderligere. Det er jo ikke heldigt, hvis straffafsoningen yderligere forstærker en oplevelse af ikke at tilhøre kategorien 'menneske' eller 'samfundet'. Det vil kun forstærke tendensen til og behovet for i stedet at identificere sig med andre grupper – og at finde et ståsted andre steder – for eksempel i en kriminel gruppering og/eller en oppositionel identitet.

Men hvis man ellers har blik for det, burde der hos de indsatte være noget at bygge på. Noget fælles og noget menneskeligt. Man bør være mere opmærksom på, hvad der er af ressourcer, men også, hvad det er for personlige ting, der ligger til grund for en kriminels tankebaner, handlemønstre og stofmisbrug. Og tage hånd om dette.

Der er for tiden lovende tiltag rundt omkring i verden. Canadiske erfaringer peger således i retning af, at der er muligheder for mere rehabiliterende fængselsforløb, og rundt omkring i det danske fængselslandskab forsøger man med forskellige tiltag, som måske i fremtiden vil kunne betyde, at fængsler bliver til steder, hvor der ikke kun afsønes straf, men bliver bedre mulighed for personlig vækst. Grebet rigtigt an kan fængselsophold formodentlig bidrage mere i retning af rehabilitering, sådan at fængselsophold snarere end at være handicapende kunne blive udviklende, fastslår Balsby og Knudsen samstemmende.

DENNE ARTIKEL BYGGER PÅ:

Nils Christie: 'En Passende mængde kriminalitet'. 165 sider. Hans Reitzels Forlag. 2004.

Danmarks Radio P1, marts 2004, tema om kriminalitet og straf, herunder interviews med bl.a.:

Helle Balsby, cand.mag i filosofi og psykologi, tidl. forskningsassistent, CRF. Har interviewet unge i Statsfængslet i Horserød, samt i forbindelse med et forstudie af projekt Breathe SMAT v/Jacob Lund – et tilbud for unge misbrugende kriminelle.

Sten Knudsen, tidligere leder indenfor personaleområdet i bankverden, selv exmisbruger og nu proceskonsulent og supervisor bl.a. i Statsfængslet i Nyborg. www.stenknudsen.dk

